

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ДАЯРЛАУДА КИБЕРМӘДЕНИЕТТІЛІКТІҢ РӨЛІ

Камербаева А.Н., педагогика ғылымдарының магистрі

Қызылорда ашық университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Қазіргі уақытта кибермәдениет болашақ педагог-психологтарды даярлауда маңызды орын алады. Кибермәдениет цифрлық сауаттылық, киберэтиканы меңгеру, киберәлеуметтену ерекшеліктерін ескеру және киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету сияқты дағдыларды қамтиды. Бұл мақалада аталған дағдылардың педагогикалық қызметке, білім алушыларға психологиялық қолдау көрсетуге және қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыруға әсері қарастырылады. Сонымен қатар болашақ мамандардың кәсіби сәйкестенуіне, олардың тұлғалық және кәсіби дамуына кибермәдениеттің ықпалына ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: кибермәдениеттілік, цифрлық сауаттылық, киберэтика, киберәлеуметтену, киберқауіпсіздік.

Аннотация. В настоящее время киберкультура занимает важное место в подготовке будущих педагогов-психологов. Киберкультура включает в себя такие навыки, как цифровая грамотность, овладение киберэтикой, учёт особенностей киберсоциализации и кибербезопасность. В данной статье рассматривается влияние этих навыков на педагогическую деятельность, психологическую поддержку обучающихся и развитие безопасной образовательной среды. Особое внимание уделяется влиянию киберкультуры на профессиональную идентификацию будущих специалистов, их личностное и профессиональное развитие.

Ключевые слова: киберкультурность, цифровая грамотность, киберэтика, киберсоциализация, кибербезопасность.

Заманауи білім беру жүйесін цифрлық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Сол себепті болашақ педагог-психологтар цифрлық ортаның құралдарын тек пайдалануды меңгеріп қана қоймай, оның педагогикалық үдеріске ықпалын түсінуі қажет. Цифрлық трансформация жағдайында жұмыс жасайтын мамандардың құзыреттілігін арттыруда кибермәдениеттілікті дамыту аса маңызды рөл атқарады.

Өмір сүру кезеңі толығымен ХХІ ғасырды алып жатырған тұлғалардың цифрлық сауаттылығы өте жоғары деңгейде дамыған. Қазіргі заманның өкілдері, соның ішінде әсіресе альфа ұрпақ туылмай тұрып ақпараттық-коммуникациялық құралдардың ықпалына түскен. Альфа ұрпақ нәрестелік кезеңнен смартфон, планшет секілді гаджеттерді пайдалана біледі және көптеген ғалымдардың пікірінше, олар цифрлық құрылғыларды пайдалануды «туылмай жатып біледі», яғни бұл ұрпақтың өкілдеріне кез-келген гаджетті меңгеру оңай болып келеді. Осы себепті компьютерлік технологиялардың қарқынды дамуы барысында өмір сүріп жатырған Z (1997-2012) және альфа ұрпақтар (2013-2025) психологиялық дамуы бойынша олардың алдындағы X, Y ұрпақтардан елеулі тұрғыда ерекшеленеді.

Шетелдік зерттеулердің нәтижесі бойынша, Z және альфа ұрпақтар технологиялық трендтермен үнемі үлесіп жүреді, ол трендтерді шығаратын да көбінесе өздері болып келеді. Бұл ұрпақтар эмодзи (смайл) секілді құралдарды пайдалану арқылы жылдам кері байланысқа бейімделген. Олар Instagram, TikTok, YouTube және тағы солар сияқты танымал әлеуметтік желілерді пайдалануының нәтижесі ретінде фотоларға, тұрақты виртуалды қарым-қатынасқа және мәдени сілтемелерге үйренген. Осыған байланысты олардың визуалды қабылдауы басым дамыған деп саналады.

Z және альфа ұрпақтар осы күнге дейінгі ең көп түрлі, толерантты, инклюзивті білім беру қоғамында өмір сүріп жатыр. Оларға танымдық белсенділік, өзара бәсекелестік, білім алу кеңістігінде автономдылық құнды.

Бұл екі ұрпақ өкілдері қайырымдылыққа ашық. Қазіргі таңда бұрын-соңды болмаған деңгейде халықаралық филантропия дамуда. Z және альфа ұрпақтар үшін өзіндік шешім

қабылдау құқығы, жаһандық мәселелерді шешу маңызды және олар бұл бағытта онлайн белсенді түрде әрекет ете алады. Олар экологиялық таза өнімдерді пайдалану, «жасыл болашаққа» ұмтылудағы активистік әрекеттер маңызды [1].

Z және альфа ұрпақтар онлайн өмір сүреді. Осыған сәйкес олар бір уақытта бірнеше әрекетті орындауға бейімделген. Бұның нәтижесінде бұл ұрпақ өкілдерінде зейін көлемі кішірейген, алайда, есесіне Z және альфа ұрпақтардың миы ақпаратты жылдамырақ қабылдап, өңдей алады және сол арқылы оларды «snack media»-ның («қысқа форматты медиа») ең мықты қолданушылары етеді.

Осы себепті, өмірлері тікелей цифрлық технологиялармен байланысты заманауи тұлғалардың кибермәдениеттілік деңгейін дамыту маңызды. Кибермәдениеттілік – тұлғаның әлеуметтенуіне әсер ететін киберкеңістіктегі нормаларды, құндылықтар, білімдерді және мінез-құлық модельдерін меңгеру қабілеті. Ол өз ішіне цифрлық сауаттылық, киберэтика (киберкеңістіктегі этикет), онлайн-контентке бағытталған сыни ойлау және виртуалды қарым-қатынастың ерекшеліктерін түсіну қабілеттері жатады [2]. Педагог-психологтар үшін бұл оқушылардың киберортадағы мінез-құлқын талдау және білім беру мен психологиялық практикада заманауи технологияларды пайдалану қабілеттілігі болып табылады.

Цифрлық сауаттылық – тұлғаның цифрлық ортадағы ақпаратты табу, зерттеу, сыни талдау және тиімді әрі қауіпсіз пайдалану қабілеті болып табылады. Ол техникалық және когнитивті қабілеттерді біріктіреді. ЮНЕСКО түсінігі бойынша, цифрлық сауаттылық бұл – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жұмыс, білім алу және қоғамдық өмірде пайдалану мақсатында сенімді және сыни пайдалану біліктілігі. Оның техникалық аспектісі цифрлық құралдарды игеру, бағдарламалық жасақтамалармен жұмыс және интернетпен, бұлттық технологиялармен, қарапайым цифрлық құралдармен жұмыс жасау принциптерін меңгеруден тұрады. Когнитивті аспект интернет желісінде ақпаратты іздеу, талдау, жүйелеу, олардың шынайылығын сыни бағалай білу, ізденіс жүйелерін және ақпараттар базасын тиімді пайдаланудан тұрады. Сонымен қатар, бұл қабілетке киберқауіптерге (фишинг, вирустар, кибербуллинг) қарсы тұра білу, медиасауаттылық, яғни фейк-жаңалықтарды анықтай білу, цифрлық манипуляция механизмдеріне қарсы тұра білу дағдыларын біріктіреді [3].

Киберэтика – ақпаратты өңдеу, коммуникация және цифрлық технологияларды пайдалануды реттейтін киберортадағы мінез-құлық ережелері мен моральдық нормалар жиынтығы. Ол киберқауіпсіздік, құпиялылықтан бастап, цифрлық технологиялар және жасанды интеллектті пайдаланудың этикалық сұрақтарына дейінгі мәселелерді қамтиды [4]. Киберэтиканың принциптері:

- Құпиялылық және жеке ақпаратты қорғау – адам құқығын қорғау, оның жеке ақпараттарына қол сұқпау, жеке ақпаратты қорғау заңдарын сақтау, цифрлық ізге саналы қатынас орнату;
- Онлайн-коммуникацияның этикасын сақтау – желілік этикетті сақтау, кемсіту, кибербуллинг, хейттен аулақ болу, басқа қолданушылардың пікірін құрметтеу (тұлғалық толеранттылық білдіру);
- Ақпараттық адалдық – ақпаратты таратпас бұрын оның шынайылығын анықтау, фейк жаңалықтармен және қоғамдық пікірді манипуляциялаумен күресу, цифрлық контентті жасау мен қолданудың этикасын сақтау;
- Технологияларды қолданудағы жауапкершілік – хакерлік пен киберқылмыстарды жасамау, жасанды интеллектті, Big data, алгоритмдерді этикалық түрде пайдалану, цифрлық алаяқтықты болдырмау;
- Цифрлық инклюзивтілік – халықтың барлық топтарына цифрлық технологияларға қолжетімділікті теңдестіру, цифрлық дискриминациямен күресу, ерекше тұлғаларға қолжетімді цифрлық орта құру.

Білім беру ортасында киберэтика студенттерде цифрлық сауаттылықты дамыту мен технологияларды жауапкершілікпен пайдаланудың ерекшеліктеріне үйрету үшін маңызды.

Киберәлеуметтену – өз ішіне интернет, әлеуметтік желілер, виртуалды қауымдастықтардағы, цифрлық платформалардағы нормаларды, құндылықтарды меңгеру арқылы тұлғаның киберортадағы қалыптасуы болып табылады. Киберәлеуметтену арақатынастың кең спектрін қамтиды: мессенджерлерде, онлайн-ойындарда тілдесуден бастап, қашықтықтан оқыту мен цифрлық форматтағы кәсіби іс-әрекетке дейін. Ол өз кезегінде дәстүрлі әлеуметтену механизмдерін (отбасы, мектеп, әлеуметтік институттар) толықтыратын әлеуметтену формасы. Киберәлеуметтенудің ерекшеліктері: оның жаһандылығы, анонимділік, интерактивтілігі, формасының әртүрлілігі. Виртуалды орта әсіресе жас ұрпақтың ойлауы мен мінез-құлқына әсер етеді. Ақпараттық ағындар мен цифрлық технологияларға толы орта жастардың мінез-құлық ерекшеліктері мен құндылықтарына ықпал етеді. Цифрлық технологиялар сананы қалыптастырады, жастардың білім беру, қарым-қатынас, жұмысқа орналасу және бос уақыттарын өткізулерін де өзгертеді. Олар тұлғамен қатар, қарым-қатынас формаларын түрлендіреді. Тиімді киберәлеуметтену үшін цифрлық құралдарды пайдалану қабілеттерін дамыту маңызды [5.117-120 бб.].

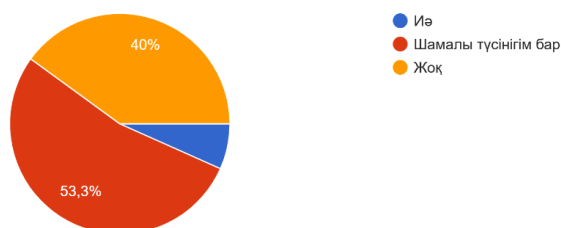
Қазіргі таңда киберәлеуметтену үдерісі әлеуметтік желілерді пайдалану (TikTok, Instagram, Threads, Telegram, Facebook), блогтар, чаттар, форумдарда, онлайн-курстар (Coursera, Khan Academy), электронды кітапханалар, VR-орта, қашықтықтан оқыту арқылы қарқынды жүреді. Оның қарым-қатынас ортасын кеңейту, қашықтықтан оқыту мен өз бетінше оқу, ақпаратқа қолжетімділік пен мәдени ерекшеліктерді үйрену, креативтілік мен өзін-өзі көрсете білу (самовыражение) дағдыларын дамыту, ойлау икемділігі мен тез өзгертін ортаға бейімделу қабілеттерін арттыруға беретін мүмкіндіктері кең. Алайда, интернет-тәуелділік, эмпатия деңгейінің төмендеуі, фейк жаңалықтардың жылдам тарауы, тұрақсыз цифрлық идентификация, кибербуллинг секілді қауіптерін ұмытпаған жөн.

Сонымен қатар, кибермәдениеттілік деңгейі тұлғаның өзін киберкеңістікте қаншалықты жайлы және қауіпсіз сезінетініне әсер етеді. Цифрлық технологияларды пайдаланудағы сауаттылықты меңгеру, мінез-құлық модельдерін, нормаларын үйрену, онлайн қарым-қатынастың этикасын және ерекшеліктерін меңгеру, технологияларды өзіндік даму, психологиялық қолдау алу үшін пайдалану жеке тұлғаның психологиялық денсаулығын сақтауға да мүмкіндік береді. Технологиаларды саналы қолдану, цифрлық сауаттылықтың дамуы және этикалық нормаларды сақтау туындауы мүмкін негативті ықпалдың алдын алуға және жайлы кибер ортаны құруға ықпал етеді.

Қазіргі «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы студенттерінің «кибермәдениеттілік» ұғымымен хабардарлығын бағалау үшін Google forms арқылы 10 сұрақтан тұратын сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 15 студенті қатысты.

Мысал келтіретін болсақ, «Сіз бұрын-соңды «кибермәдениеттілік» ұғымын естідіңіз ба?» сұрағына қатысушылардың 53,3%-ы «шамалы түсінігім бар» деп жауап берсе, 40%-ы бұл түсінікті мүлдем естімеген.

Сіз бұрын-соңды "кибермәдениеттілік" ұғымын естідіңіз ба?
15 ответов

1-сурет – «Кибермәдениеттілік» ұғымы туралы хабардарлық деңгейі

«Сіздің ойыңызша кибермәдениеттілікке қандай компоненттер кіреді?» көпжауапты

сұрағына 66,7% қатысушы «киберқауіпсіздік» пен «интернеттегі этика» жауаптарын таңдаған, 40%-ы «цифрлық сауаттылық» пен «виртуалды коммуникация» нұсқаларын таңдаған.

2-сурет – Кибермәдениеттілік компоненттері

«Өз цифрлық сауаттылығыңызды қалай бағалайсыз?» сұрағына 73,3% қатысушы «орташа», 26,7% қатысушы «төмен» деп жауап берген.

3-сурет – Студенттердің өз цифрлық сауаттылықтарын бағалауы

Бұл көрсеткіштер болашақ мамандардың кибермәдениеттілігін дамыту қажет екендігін көрсетеді. Кибермәдениетті меңгеру болашақ педагог-психологтардың заманауи маман ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Кибермәдениет пен киберпсихология ұштаса отырып, педагог-психологтың өз ісін тиімді әрі нәтижелі орындауына, сонымен қатар қарым-қатынас құзыреттілігін арттыру, өз шығармашылығын дамытуға ықпал етеді.

Кибермәдениеттілік педагог-психологтарды даярлаудың ажырамас бөлігі болып табылады. Цифрлық сауаттылықты, киберэтиканы қалыптастыру және цифрлық ресурстарды сыни тұрғыда талдай білу қабілеттерін дамыту болашақ мамандарға оқушылардың психологиялық денсаулығын сақтай отырып, педагогикалық киберкеңістікте тиімді жұмыс жасауына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://articles.unishanoi.org/characteristics-of-generation-alpha/>
2. cyberculture, n. OED online. Oxford University Press. December, 2001.
3. Lynch, Matthew (2022.07.25). «Digital Literacy Training Improves Mobile Learning Outcomes». The Tech Edvocate. Retrieved, 2024.12.28.
4. Spinello, Richard. Cyberethics: Morality and Law in Cyberspace, Third Edition (англ.). – Sudbury, Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers[англ.], 2006.
5. Плешаков Владимир Андреевич, Угольников Николай Владимирович. Интернет как фактор киберсоциализации молодежи // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2013.